

M E S O S Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi
The Journal of Interdisciplinary Medieval Studies

“Il N’est Pas Or, Quanqu’il Appert” Le Songe Du Vieil Pèlerin’a Göre XIV.

Yüzyıl Sonlarında Kuzey Afrika ve Orta Doğu

Yazar/Author: Murat Çaylı

Kaynak/Source: *Mesos: Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi*, II , 82-97.

Doi: 10.37223/mesos.2020.4

MESOS Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi içinde yayımlanan tüm yazılar kamunun kullanımına açıktır; serbestçe, ücretsiz biçimde, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin alınmaksızın okunabilir, kaynak gösterilmesi şartıyla indirilebilir, dağıtılabılır ve kullanılabilir.

“Il N’est Pas Or, Quanqu’il Appert”
***Le Songe Du Vieil Pèlerin’a* Göre XIV. Yüzyıl**
Sonlarında Kuzey Afrika ve Orta Doğu
“Il N’est Pas Or, Quanqu’il Appert”
North Africa and The Near East At The End of The
XIVth Century According to *Le Songe Du Vieil Pèlerin*

Murat Çaylı*

* Doktora Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, ORCID no. 0000-0002-1076-427X. Araştırmacı TUBITAK BİDEB 2214/A Yurt dışı Doktora Sırası Araştırma Burs Programı kapsamında desteklenmektedir.

Özet

Philippe de Mézières tarafından 1389 yılında kaleme alınan ve dönemin Fransa Kralı VI. Charles'a sunulan *Le songe du vieil pèlerin* kullanılan yazım tekniğiyle değerli bir edebî eser olmanın yanı sıra içerdiği tarihî ve coğrafi kayıtlar ile XIV. yüzyıl tarih araştırmaları için de önemli bir kaynaktır. Ömrünün kayda değer bir kısmını Doğu'da geçiren bu eski şövalye, eserinin birinci kitabında okuyucuyu bilinen dünyada alegorik bir tura çıkarır. Yazdıkları temel olarak kendi gözlemlerine dayansa da bizzat gitmediği yerlerden bahsederken çeşitli kaynakları referans gösterir. Bölümün bazı kısımlarında Türklerin ve Müslümanların yaşadığı coğrafyalar hakkında ilgi çekici bilgilere, siyasi gelişmelere ve gündelik hayattan kesitlere yer vermektedir. Bu çalışmada eserin Suriye, Mısır, Etiyopya ve Constantinopolis'ten bahseden kısımlarının çevirisi sunulacak ve değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Philippe de Mézières, Suriye, Mısır, Etiyopya, Constantinopolis, Ayasofya.

Abstract

Le songe du vieil pèlerin authored by Philippe de Mézières in 1389 and presented to King Charles VI of France, is a valuable work of literature with the technique of literary composition it used, it is also an important source for historical research of XIVth century with its historical and geographical records. This ancient knight, who spent a considerable part of his life in the East, takes the reader on an allegorical tour of the known world in the first book of his work. Although his writings are based mainly on his own observations, he references various sources when talking about places he did not visit in person. In some parts, he provides interesting information about the places where Turks and Muslims lived about the political developments and daily life in these regions. This study presents the translation of the parts of the work that mention Syria, Egypt, Ethiopia and Constantinople and evaluate them.

Xs

Keywords: Philippe de Mézières, Syria, Egypt, Ethiopia, Constantinople, Sainte-Sophie.

Giriş

Macera dolu yaşamı, idealleri ve yazdığı eserleriyle XIV. yüzyılın ilgi çekici simalarından olan Philippe de Mézières, 1346-1347 yıllarında henüz yirmi yaşındayken katıldığı İzmir Haçlı seferi ve ardından Kudüs ile Kıbrıs'a yaptığı ziyaretlerle Doğu'daki ilk tecrübelerini yaşadı. 1359 yılında yaklaşık on yıl sürecek Kıbrıs Haçlı Krallığı şansöyeliği görevine başladı. Bu sayede Türkleri ve Müslümanları yakından tanıma, Orta Doğu'da yaşanan siyasi gelişmeleri takip etme ve bölgenin tarih ve coğrafyası hakkında bilgi birikimi elde etme fırsatını yakaladı. Kıbrıs Kralı I. Pierre'in ölümünden sonra Avrupa'ya kesin dönüş yapan Philippe de Mézières, birkaç yılını da Fransa Kralı V. Charles'ın danışmanlığı görevinde geçirdi. 1380 yılından öldüğü yıl 1405'e kadar Paris'teki Celestine Manastırı'na kapanarak kendisini yazın işlerine adanmıştı¹.

Philippe de Mézières manastırda kaldığı süre boyunca, eserleri aracılığıyla ideallerini başta Fransa kralı olmak üzere tüm Hristiyanlığa aşılama çalışıyor; bunu yaparken bir nebze de olsa dönem şartlarını göz önünde bulundurmaya ihmal etmiyordu. 1389 yılında tamamlayarak Fransa Kralı VI. Charles'a sunduğu *Le songe du vieil pèlerin* da bu düstur ile yazdığı bir eseri idi. Philippe de Mézières, alegori kullanarak yazdığı eserinin ilk bölümünü, bilinen dünyayı Fransa kralına bir seyahat üzerinden tasvir etmek için ayırmıştı. Bu seyahatte ona *Vérité* (hakikat), *Paix* (barış), *Miséricorde* (merhamet) ve *Justice* (adalet) gibi alegorik kadın figürleriyle temsil edilen ve kanatları vasıtasıyla uçabilen erdemler eşlik edecekti. Kendisinden *Ardent Désir* (ateşli arzu) olarak bahseden ve tüm erdemlerin dünyayı terk ettiğini belirten Philippe de Mézières, Hristiyanlığın perişan hale düşmesinin sebebini de buna bağlar. Anlatıya göre insanlığa son bir şans veren Tanrı, onu bu erdemleri bulup dünyayı eski haline döndürmekle görevlendirir. O da bunu gerçekleştirmek üzere kendisine eşlik eden alegorik erdemler ile birlikte bir dünya turuna çıkar. Mısır çöllerinden başlayan yolculukları Kudüs, Suriye, Etiyopya, Kuzey Afrika, Ege Adaları², Balkanlar, Baltık ve Batı Avrupa ülkeleri üzerinden Paris'te son bulur³. Grup aşağıda çevirisi sunulacak bölümden bir önceki bölümde

¹ Philippe de Mézières'in hayatına dair daha fazla bilgi için bk. N. Jorga, *Philippe de Mézières, 1327-1405 et La Croisade au XIVe Siècle*, (Paris: Librairie Émile Bouillon, 1896); Olivier Caudron, "Philippe de Mézières, Laique, 1327?-1405. – 1. Vie. 2. Œuvres", *Dictionnaire de Spiritualité Ascétique et Mystique Doctrine et Histoire*, T. 12/1, (Paris: Beauchesne, 1984), 1309-1316.

² Philippe de Mézières'in Ege Adalarına dair anlatısı için bk. Pınar Ülgen & Murat Çaylı, "Eski Bir Şövalyenin Gözünden XIV. Yüzyılda Ege Adaları: Bizans İmparatorluğu, Haçlılar ve Türkler", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences* 14, 2020: 93-102.

³ Philippe de Mézières, *Songe du Vieux Pèlerin*, çev. Joël Blanchard, (Paris: Pocket 2008), 157-367; Le *songe du vieil pèlerin* ile ilgili daha fazla malumat için bk. Kristin Leigh Erika Bourassa, *Counselling Charles VI of France: Christine de Pizan, Honorat Bovet, Philippe de Mézières, and Pierre Salmon*, Doktora Tezi (York: University of York 2014), 13-15.

Moğol illerini dolaşır. Bu konu ayrı bir çalışmada işleneceğinden burada üzerinde durulmamıştır.

Le songe du vieil pèlerin, Philippe de Mézières'in seyahatname, siyasetname ve hatıra gibi farklı edebi türleri kullanarak yazdığı önemli bir eseridir. Üç kitaptan oluşan eserin birinci kitabı seyahatname tarzındadır. İkinci ve üçüncü kitaplar ise siyasetname ve hatıra özelliği taşımaktadır. Philippe de Mézières bu iki kitapta, VI. Charles'a Fransa Krallığı'nın yönetimine dair çeşitli konularda öğütler verir. Bunu yaparken kendi hayatından kesitlere de yer vermesi eseri hatıra olarak niteleyebilmemize olanak sağlar. Bu çalışmada Türk tarihine ilişkin değerli bilgiler barındırdığı için seyahatname özelliği taşıyan birinci bölümden yararlanılmıştır. Üçüncü kitabın sonunda yer alan Kutsal Toprakların ele geçirilmesini konu edinen Haçlı seferi projesi ise o yüzyıllarda bölgedeki egemen güç olan Türk devletlerini yakından ilgilendiren başlı başına önemli bir konudur⁴.

Eser, Celestine Manastırı'nda bulunan bir şapelde uyuyakalan Philippe de Mézières'in gördüğü rüyayla başlar. Rüyasında manastıra *La reine du ciel* (Cennetin Kraliçesi) girer ve Tanrı'nın ona merhamet ettiğini ve dileklerini gerçekleştireceğini söyler. Ardından onu Hristiyanların işlediği günahlardan dolayı dünyayı terk eden iyi erdemleri bulmakla görevlendirir. Bu amaçla yolculuğa çıkan Philippe de Mézières'in ve ona eşlik eden hanımefendilerin ilk durağı Nübye'dir⁵. Aşağıdaki satırlarda grubun buradaki gözlemlerine yer verilecektir:

Nübye'ye Seyahat

Kraliçe Vérité (hakikat) üç hanıma şöyle dedi: "Sevgili kızlarım ve kız kardeşlerim, büyük bir yolculuğa çıktık ve şu an insanların bizi sevmeyişi ve tanımadığı bir yere gidiyoruz. Bu nedenle seyahatimizin sorunsuz bir şekilde ilerlemesi için dikkatli davranmamız gerekmektedir. Bize karşı çıkmayan, bizi ağırlamak isteyen insanları bulup bulamayacağımızı öğrenmek için önce nereye gideceğimizi düşünmeliyiz. Böylece bir kez daha kutsal simya darphanemizi (Roma Katolik Kilisesi) kurabilir ve besantlarımızı (haç) çoğaltabiliriz. Bu sefalet vadisinden (dünyadan) ayrıldığımızdan beri çok uzun zaman geçti. Belki de insanların gerçekliğinden ziyade bir rüyadaydık. Bir zamanlar büyük bir zevkle yürüdüğümüz doğru yolu bulamayabiliriz". Bunun üzerine Paix (barış), Miséricorde (merhamet) ve Justice (adalet), "Doğru söylüyorsunuz. Bu yüzden gelişimizden çok memnun olan birinin bize eşlik etmesi ve yol boyunca bizimle beraber olması iyi olur" dediler. Bunları duyan ve uyuyamayan Ardent Désir (Philippe de Mézières) ortaya çıkarak şöyle dedi: "Pek kıymetli hanımefendiler, size eşlik etmeye ve bir izci

⁴ Ülgen & Çaylı, "Eski Bir Şövalyenin Gözünden XIV. Yüzyılda Ege Adaları: Bizans İmparatorluğu, Haçlılar ve Türkler", 96.

⁵ Sudan'ın kuzeyi.

gibi yanınızda gelmeye hazırım. Çünkü bu sahte ve çarpık dünyanın tüm ülkelerini, yollarını, krallıklarını, prensliklerini, baronlarını ve halklarını tanıyorum. Sadık rehberiniz olacağım ve hoşnutlukla karşılanacağınız yerlerde size rehberlik edeceğim". Kraliçe Vérité, "Tanrı adına gidelim" dedi ve ekledi "Çünkü iyi bir rehberimiz var".

Kraliçe Vérité tüm yol arkadaşlarıyla birlikte Ardent Désir'in tavsiyesi üzerine doğruya doğru yola çıktı. Kralı Mağribî⁶ gibi siyah tenli olan fakat haçı seven Nübye'ye geldiler. Kraliçe yol arkadaşlarıyla birlikte krallığı şehir şehir gezdi ve onları selamlayan kralın sarayına geldi. Her ne kadar orada düşük kaliteli besantların yapıldığını görmüş olsalar da burada büyük darphanenin kurulmaması gerektiğini fark ettiler. Hanımefendiler krallığı gözlemlediklerinde ve buraya uzun zamandır gerçek bir simyacının gelmediğini anladıklarında paralarının kralı ve halkını memnun etmediğini gördüler. Ayrıca Nübye'nin siyahi kralı, Büyük Hindistan'ın⁷ ve Etiyopya'nın⁸ efendisi tüm konularda olduğu gibi besantın güzel darphanesini (Roma Katolik Kilisesi) de unutmuştu. Bu nedenle güzel hanımefendilerin görünüşlerini hatırlamak için çok çaba sarf etti. Kraliçe ise kendisine eşlik edenlere şöyle dedi: "Eski zamanlarda bu sarayda bana itaat edildiğini çok iyi hatırlıyorum. Eski kral, benim ve kutsal simyamın sayesinde, Nil'in Mısır'a akış yönünü değiştirdi ve nehri çöllerden ve diğer ülkelerden akmaya zorladı. Böylece Babil⁹ (Mısır) Sultanı ve susuzluktan kırılan tüm Mısırlılar nehri kurtarmak için Nübye kralına tâbi oldular. Nübyeliler bu tâbiyetin anısına, bugün bile ellerinde maharetli şekilde işlenmiş demir bir haç taşıyarak Kahire¹⁰ ve Mısır'dan Müslümanların tüm topraklarına ve Kudüs'e¹¹ geçiş ücreti ödemededen gidebiliyorlar".

"Görüyorsunuz sevgili kız kardeşlerim" dedi Kraliçe, "güzel darphanemizi terk etmelerine ve geçmişte olduğu gibi nehrin seyrini kontrol etme güçlerini kaybetmelerine rağmen kutsal simyamızın erdemi burada tam olarak kaybolmamış. Hâlâ kâfirler arasında haç taşıyabiliyorlar. Bu, Katoliklerin yaşadığı yerler dışında hiçbir ulusun yapmadığı bir şey". Üç hanımefendi bir ağızdan "Bir zamanlar bu krallıkta kendi isteğimizle bulunduğumuzu hatırlıyoruz ancak şu an burada kalamayız. Bir kez daha bizi bulacaklar ve besantlarımızı kullanacaklar" dedi"¹².

⁶ Metinde Maure.

⁷ Metinde Inde Majeure.

⁸ Metinde Ethiopie.

⁹ Metinde Babylone.

¹⁰ Metinde Caire.

¹¹ Metinde Jérusalem.

¹² Philippe de Mézières, *Songe du Vieux Pèlerin*, 157-160.

Yukarıda çevirisi verilen pasajda kendisini Ardent Désir olarak tanıtan Philippe de Mézières, Katolik inancın izlerini ve iyi erdemleri aramak amacıyla dünya turuna çıkmaya hazırlanan Kraliçe Vérité ve diğer hanımefendilere rehberlik edeceğini söyler ve böylece alegorik dünya turu başlar. Grubun ilk durağı siyahi bir kral tarafından yönetildiği söylenen Nübye'dir. Philippe de Mézières bu kralın Hristiyan olduğunu fakat Roma Katolik Kilisesi'ne tâbi olmadığını, burada yaşayanların kutsal öğretiyi unutarak farklı bir mezhebe itimat ettiklerini kendine has edebî yöntemle ifade eder. Değindiği ilginç bir konu, geçmişte Nübye krallarının Nil Nehri'nin akış yönünü değiştirerek Mısır hükümdarlarını itaat altına aldıklarını söylemesidir. Öyle ki bu sayede Mısır yönetimi üzerinde büyük bir tahakküm kuran Nübyeliler, bu kozu eserin yazıldığı tarihlerde dâhi kullanabilmektedirler. Nitekim ellerinde ustaca işlenmiş demir haç taşıyan Nübyeli tüccarlar, hiçbir geçiş ücreti ödemeksizin Mısır topraklarından geçip Kudüs'e gidebilmektedirler.

Suriye ve Mısır'a Seyahat

Nübye'den ayrılan grup Hindistan, Çin, Moğolistan ve Türkiye'nin doğusunu dolaştıktan sonra Suriye ve Mısır'a gelir. Çalışma konusu dışında kaldığı için seyahatin bu kısımlarına değinilmemiştir. Ayrıca konumuz, Philippe de Mézières'in Türkiye'ye dair hiçbir bilgi vermemesi nedeniyle Suriye seyahatiyle devam edecektir:

"(...) Hanımefendiler Tau'nun¹³ Türklerde hiçbir değeri olmadığından yukarı ve aşağı Türkiye'den ayrıldılar ve Suriye'ye geldiler. Halep¹⁴, Arsuz¹⁵, Antakya¹⁶ ve Şam'dan¹⁷ geçtikten sonra vaat edilen topraklara girdiler ve Riche Précieuse'ün (değerli)¹⁸ babasının koyunları için öldürüldüğü (Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği) yer olan, şu an Kudüs olarak adlandırılan antik Salem kentine geldiler. Bu yolculuğun anlatısını kısaltmak için Grand Maître de la Monnaie'in (Roma Katolik Kilisesi) mezarının ülkenin sakinlerinin gözündeki çok az değere sahip olduğunu gördüler. Tau'nun zengin işaretinin haraca tabi tutulması, köleleştirilmesi ve drachmaların satılması Ardent Désir'i çokça ağlattı. Kraliçe Filistinliler tarafından esir edilen Samson'un antik Gazze¹⁹ kentindeki yıktığı tapınağa geldi. Oradan çölleri geçti; Mısır'a ve hatta Kahire'ye, Sultan'ın yanına geldi. Hizmetçi

¹³ Yunancadaki T harfi. Kutsal Haç temsil etmektedir.

¹⁴ Metinde Alep.

¹⁵ Metinde La Roche de Roissel.

¹⁶ Metinde Antioche.

¹⁷ Metinde Damas.

¹⁸ Vérité için kullanılan bir diğer isim.

¹⁹ Metinde Gaza.

Vraie Existence'ın (gerçek varoluş) düşmanı *Madam Apparence*'a (görünüüş) göre iyi karşılandılar ve iyi yerleştirildiler. Hizmetçilerin araştırmaya gittiğini ve gerçek tanıklarla görüşerek soruşturma yaptıklarını görebiliriz ve üç hanımefendiden hiçbiri tembellik etmeyerek oraya gitti. Kraliçe *Vérité*'nin önünde nedenini değerlendirmek istediklerinde *Paix*'nin hizmetçilerinden *Allégresse* (coşku), ne kapı, ne dış tahkimat, ne kale, ne şato, ne de kurutulmuş zeytin ağaçları bulamadıklarını söyledi. Onun Sultan'ın topraklarında *darphanesini* (Kilise) kurmasını engelleyebilecek hiçbir şey yoktu.

Amoureuse'ün (âşık) hizmetçileri hanımlarının anahtarlarının işini iyi yaptığını, tüm Kahire'de kötü giyimli, yaralı veya hasta bir kişi bile bulamadıklarını, bütün darülacezelerin açık ve iyi bir şekilde bakılan hastalarla dolu olduğunu ve bazılarının iyileştiğini söylediler. Sonunda, *Justice*'in hizmetçisi *Bonne Aventure* (serüven) hanımlarının kılıçlarının Sultan'ın toprakları boyunca güzel parlak işler yaptığını söyledi. Birbirlerine şöyle dediler: "Hırsızlardan korkmuyorum çünkü sahip olduğum şey bana ait". Fakat Kraliçe *Vérité*'nin hizmetçileri *Droiture* (doğruluk), *Vrai Existence*, *Humilité* (tevazu) ve *Constance*'ın (vefa) benzer bir açıklama yapmadan ve lafı dolandırmadan şöyle dediler: "Altın değil, öyle görünse bile"²⁰. *Droiture* oradan şöyle dedi: "Memlukler²¹, yani Tatarlar, genç sultanları öldürerek onlar adına yönetiyorlar. İktidarı hileyle ve tiranlıkla gasp ettiler. Sultanlığı iyi yönetiyormuş gibi davranıp halkla ilişkiler kuruyorlar. Ancak her biri torbasından ve değirmeninden su çekiyor".

Hanımefendiler aşığı Mısır'dan ayrıldılar ve rehberleri *Ardent Désir* eşliğinde Yukarı Mısır'a girdiler. Bu ünlü ve bir zamanlar müreffeh olan *Kilise*'nin görkemli doktoru *Aziz Jérôme*'nin kentinden geçtiler. Mısır'ın kutsal babalarının kitaplarında anlatıldığına göre bu şehirde²² yaşayan yirmi bin kadın ve erkek sanki bir manastırın kurallarına göre yaşıyormuş gibi din ve özveri dolu ihtişamlı bir hayat sürdürdüler. Kraliçe *Vérité* orada hüküm sürdü, üç hanımefendi de tüm güce sahiptiler. Katoliklik orada yayıldı ve bir için iki yüz meyve verdi. *Charité* (merhamet) büyük majestenin tahtına oturdu. Orada ne fakir vardı ne de heretik. Birinin malı diğerinin de malıydı. Tüm maddi ve manevi şeylerden bol miktarda vardı. *Aziz Jérôme*, şehirde yaşayanların yaptığı hayırseverlik ve gösterdikleri naziklik nedeniyle

²⁰ Makalenin başlığında kullanılan cümlenin çevirisidir.

²¹ Metinde *Mengoules*.

²² Antik Mısır'ın önemli şehirlerden *Thebes* (Teb). Bilgi için bk. *Philippe de Mézières, Songe du Vieux Pèlerin*, 171, dn. 1.

kendisinin ve yoldaşlarının bu şehri terk ederken büyük zorluklar çektiklerini söyledi.

Kraliçe Vérité bu şehirden geçerken de alışık olduğu üzere Tau'nun simgesini aramamızı istedi ancak ne onu ne de yukarıda belirtilen büyük malların hiçbirini Kızıldeniz'in kenarında ve Nil Nehri'nin yukarısında bulamadık"²³.

Bu pasajda Philippe de Mézières, Kraliçe Vérité ve diğer hanımların yer aldığı grup Türkiye üzerinden Suriye'ye girdikten sonra Halep, Arsuz, Antakya ve Şam üzerinden Kudüs'e gelir. Bölümde ilk olarak alışlageldik propaganda gereği Kutsal Haç'ın Kudüs'te değer görmediği ve aşağılandığı söylenir. Ardından Eski Ahit'te geçen bir olay üzerinden Gazze'den bahsedilir. Grup doğüstü güçlere sahip olduğuna inanılan Samson'un Gazze yakınlarında yıktığı tapınağın kalıntılarını ziyaret etmiştir²⁴. Buradan ayrıldıktan sonra Kahire'ye gelen grup üyeleri sultanın²⁵ huzuruna çıkar ve gayet iyi karşılanır. Hanımefendiler sultanın huzurundayken şehri keşfetmeye başlayan hizmetçileriye gezintileri sırasında şehirde hiçbir kapı, dış tahkimat, kale ve şato olmadığını fark ederler. Philippe de Mézières bu kayıt üzerinden şehrin savunmasızlığına dikkat çekmek istemektedir. Yani burada Roma Katolik Kilisesi'nin hâkimiyetinin sağlanmasına engel olabilecek bir şey olmadığı mesajını verir²⁶.

Philippe de Mézières hizmetçilerden birinin ağzından Kahire'de kötü giyinmiş, yaralı ve hasta birine rastlamadıklarını, darülacezelerin iyi bir şekilde tedavi edilen insanlarla dolu olduğunu anlatırken²⁷, diğerlerinin ağzından durumun görüldüğü gibi olmadığını söyler. Kahire ilk bakışta gelişmiş bir şehir gibi görünüyor olabilir ama aslında buraya büyük bir siyasi istikrarsızlık hâkimdir. Çünkü devleti yönetenler genç sultanları öldürerek yerine geçen Bahri

²³ Philippe de Mézières, *Songe du Vieux Pèlerin*, 169-171.

²⁴ Tevrat, Hâkimler:16'da geçtiğine göre Samson'a (Şimşon) Tanrı tarafından karşı konulamaz bir güç verilmişti. Bu gücün sırrının hiç kesilmeyen saçlarından olduğunu öğrenen Filistinliler, Samson'un karısı vasıtasıyla onu tuzağa düşürerek esir ederler. Söz konusu tapınağın sütunlarına bağlanan Samson, kendisine yeniden bahşedilen gücü sayesinde sütunları yıkarak burada eğlenen üç bin Filistinliyi öldürür.

²⁵ Eserin yazıldığı yıl Zeyneddin Hacı ve Berkuk Memluk tahtı için mücadele ediyordu. Philippe de Mézières'in bu olaylardan bihaber olduğunu söyleyebiliriz. Zeyneddin Hacı ve Berkuk arasındaki mücadele için bk. Fatih Yahya Ayaz, *Memlükler (1250-1517)*, (İstanbul: İsam Yayınları 2015), 48-49, 55.

²⁶ Bu bilgi, 1383 yılında şehirde olduğunu bildiğimiz İbn Haldun'un kaydına göre gerçeği yansıtmamaktadır. İbn Haldun şehrin kapladığı alan genişlediği için bir dönem Kahire'nin etrafında sur olmadığından bahseder. Fakat sonraki paragrafta bu yıllarda sultanların şehrin duvarlarını muhafaza ettiklerini ekler. İbn Haldun'un kaydı için bk. İbni Haldun, *Mukaddime II.*, çev. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergâh Yayınları 2009), 630-631.

²⁷ 1183 yılında Kahire'ye gelen İbni Cübeyr de şehirde hastaların ve delilerin tedavi edildiği hastane olduğundan bahseder. Bk. İbn Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, çev. İsmail Güler, (İstanbul: Selenge Yayınları 2017), 28.

Memluklerdir²⁸. Hileyle iktidara gelirler ve halkı tiranlıkla yönetirler. Halkla iyi ilişkiler kuran Memluk idareciler devleti iyi yönetiyormuş gibi yapsalar da aslında her biri kendi cebini doldurmakla meşguldür. Dolayısıyla buraya düzenlenecek bir Haçlı seferinin başarısızlığa uğrama şansı çok azdır. Grup daha sonra Antik Teb kentine gelir ve bir zamanlar burada samimi Hristiyanların yaşadığından bahsedilir. Philippe de Mézières, Suriye ve Mısır'dan bahsettiği bölümü, buralarda Kutsal Haç'a dair hiçbir emare göremediklerini söyleyerek bitirir.

Philippe de Mézières 1347 yılında Kudüs'ü ziyaret ettiğinden buraya dair yazdıklarının doğru olma ihtimali yüksektir. Ne yazık ki bu kısımda şehre dair daha fazla bilgi vermemektedir. Kahire ve Teb şehirlerine gidip gitmediği ise belirsizdir. Çünkü kaynaklardan anlaşıldığına göre onun Mısır'da gördüğü tek şehir İskenderiye'dir. Bu nedenle bu iki şehre dair anlattıklarını ikinci bir kaynaktan almış olma ihtimali yüksektir.

Etiyopya, Kuzey Afrika ve Granada

“Kraliçe ve üç hanımefendi yollarına devam ettiler ve güneye doğru o kadar uzağa gittiler ki havari ve İncil yazarı Aziz Mathieu'nun Katolik dinine döndüğü Etiyopya'ya geldiler. Bu ülkenin erkekleri ve kadınları güneşin yoğunluğu nedeniyle zayıf bir fiziğe sahiptir ve parlak siyah renktedirler. Bölgede ciddi ölçüde tatlı su eksikliği olsa da çok miktarda saf altın ve değerli taş vardır. Etiyopya'nın bu bölgesinde güneyden Güney Denizi'ne inen ve kumları altın gibi parlayan bir nehir var ve aslında çoğunlukla saf altındır. Riche Précieuse ve arkadaşları, Etiyopya'nın bu bölgesinde Hindistan'da olduğu gibi karşılandılar. Hanımların hizmetçilerinin aramalarının sonucunda Tau işaretinin Etiyopya para biriminde olduğu tespit edildi fakat üzerinde yazı yoktu. Ve daha da kötüsü Etiyopya'nın büyük bir kısmı Muhammed'e tapan Afrika krallarının kontrolünde olduğu için sakinlerin açladığını ve öldürüldüğünü gördüler. Kraliçe ve yol arkadaşları çok huzurlu insanlar gibi görünen bu Etiyopyyalılara acıdılar. Ama yukarıdaki nedenlerden dolayı darphanelerini bu bölgeye kuramadılar. Yollarına batıya doğru giderek devam ettiler ve Büyük Afrika'ya²⁹ girdiler. Kutsanmış Aziz Louis'nin ruhunu Tanrı'ya verdiği Tunus³⁰ Krallığı'nı aştılar. Hanımlar Fas³¹, Tlemcen'e ve sonunda Belle Marine Krallığı'na³² geldiler ve oradan

²⁸ İbn Haldun, Philippe de Mézières'in bu kaydını doğrular. Bk. İbn Haldun, *Mukaddime I*, çev. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergâh Yayınları 2007), 387.

²⁹ Kuzey Afrika.

³⁰ Metinde Tunis.

³¹ Metinde Maroc.

³² Stefan Vander Elst'e göre, Belle Marine ve Tlemcen Fas'da bulunan yerleşim yerleridir. Bk. Stefan Vander Elst, “Tu es pèlerin en la sainte cité: Chaucer's Knight and Philippe de Mézières”, *Studies in Philology V*, 106/4, The University of North Carolina Press 2009: 389.

Cebelitarık Boğazı'nı geçerek Ceuta şehrine ulaştılar. Granada Krallığı'na geldiler. Özel olarak ve halk arasına karışarak araştırmalarını yaptılar. Üç hanımefendi bazı yerlerde iyi karşılandı fakat Kraliçe ve hizmetçileri hoş karşılanmadı. Sonuç olarak orada uzun süre kalmamaya karar verdiler”³³.

Mısır'dan ayrılan grubun bir sonraki durağı Etiyopya'dır. Philippe de Mézières ilk olarak, Ortaçağ'da yaşayan birine göre gayet makul sayılabilecek bir akıl yürütmeyle Etiyopyalıların ten renklerine dair bir çıkarımda bulunur. Ona göre burada yaşayan insanların ciltlerinin parlak siyah renkte olmasının nedeni güneşin yoğunluğudur³⁴. Ardından bölgede tatlı su bulmanın çok zor olduğunu belirtir. Buna rağmen bölgenin altın ve değerli taş bakımından zengin olduğunun altını çizer. Hatta Güney Denizi'ne dökülen bir nehirde kumla karışık çok sayıda altın olduğunu söyler. Bahsettiği deniz büyük olasılıkla Kızıldeniz'dir. Onun, Portekizlilerin buraya gelmesinden yaklaşık yüz yıl önce bu türden bir bilgi vermesi dikkat çekicidir.

Etiyopya'da üzerinde Haç sembolü bulunan paralar bulurlar ancak üzerlerinde herhangi bir yazı yoktur. Gruptakiler bölgedeki Hristiyanların Müslüman hükümdarların egemenliği altında yaşamalarına üzülürler³⁵. Buna rağmen Philippe de Mézières, Avrupa'ya uzaklığı nedeniyle burada Katolik Kilise idaresini kurmanın zor olduğunun farkındadır. Buradan ayrılan grup Tunus ve Fas üzerinden Cebelitarık Boğazı'nı geçip Granada'ya gelir. Ancak Müslümanların hâkim olduğu bu coğrafyada hoş karşılanmazlar. Bu nedenle yazar bu yerler hakkında bilgi vermeyip sadece ismen zikrederek bölümü bitirir.

Philippe de Mézières'in bu bölümde saydığı yerler arasında sadece Granada'ya gittiği düşünülür. Bu görüşü savunanlardan Stefan Vander Elst'e göre, o 1344 yılında Kastilya Kralı XI. Alfonso tarafından düzenlenen Algericas Kuşatması'na katılmıştır³⁶. Kuşatmayı haber alan Granada (Gırnata) Emirliği buraya yardım göndermiştir. Bu bilgi ışığında Philippe de Mézières'in Gırnata'dan bahsetmemesini büyük bir kayıp olarak görebiliriz. Acaba onun Etiyopya'ya dair verdiği bilgiler, ilerleyen yıllarda çoğu yazarın üzerinde duracağı

³³ Philippe de Mézières, *Songe du Vieux Pèlerin*, 171-172.

³⁴ İbn Haldun da bu bölgelerde yaşayanların derilerinin sıcaklığın tesiriyle siyahlaştığı görüşündedir. Ayrıca İbn Sina'nın kitabında okuduğu şu bilgiye atıf yapar: “Sıcaklık zencilerin bedenlerini değiştirmiş, hatta derilerine siyahlığı bir elbise olarak giydirmiştir”. İbn Haldun ve Philippe de Mézières'in bu bilgiyi aynı kaynaktan okumuş olma ihtimali heyecan vericidir. İbn Haldun'un kaydı ve İbn Sina'dan yaptığı aktarım için bk. İbn Haldun, *Mukaddime I*, 262-263.

³⁵ Bu tarihlerde bölgedeki Hristiyanların Müslümanlar ile olan mücadelesi için bk. Ibsa Ahmed Hassen, “Etiyopya'da Müslüman-Hristiyan Savaşları (13.16. Yüzyıllar)”, *Kırkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi (KİİFAD)* V/III, 2018: 71-92.

³⁶ Elst, “Tu es pèlerin en la sainte cité”, 387-388.

Etiyopya'da yaşayan Prester John efsanesinin kaynaklarından biri olmuş olabilir miydi?³⁷.

Kuzeye Doğru Hareket: Constantinopolis ve Küçük Asya'ya Seyahat

“Kraliçe, “Dünya'nın doğu bölgelerini, Kudüs'ün yer aldığı merkezini ve daha sonra güney bölgelerini ziyaret ettik. Yolculuğumuzu iyi bir şekilde sona erdirmek için kuzey bölgelerini ziyaret etmenizi istiyorum, sonra batıya gideceğiz. Güzel kızlarım, kanatlarınızı keskinleştirmeye dikkat edin ve beni takip edin” dedi. Sonra Riche Précieuse, Kraliçe Vérité ve güzel arkadaşları dağların kuzeyindeki bölgelere doğru rota çizmek için Constantinopolis'e geldiler. Constantinopolis İmparatoru onların gelişini öğrendiğinde özel kâhyalarından birini ve özel hizmetinde olan bir hizmetçisini gönderdi. Kâhyası Orgueil (gurur), hizmetçisi ise Pauvreté (sefalet) idi. Bu soylu hanımların ve kraliçelerinin imparatorluk topraklarında nasıl iyi muamele gördüklerini hayal edebilirsiniz!

Kraliçe Vérité güzel arkadaşlarıyla beraber eskiden olduğu gibi, ilk olarak Ayasofya³⁸ denilen, Constantinopolis'in hayranlık uyandıran ve ihtişam dolu Katedral Kilisesi'ne girdi. Bu, Grekçede Fransızcadaki Kurtarıcı ile aynı anlama gelir. Hanımefendiler dualarını bitirdikten sonra Kraliçe yüksek sesle ağlayarak şunları söyledi: “Ne yazık! Eskiden burada egemen olarak oturduğumu hatırlıyorum ve o zamanlar tabiri caizse tüm dünyanın kraliçesiydim. Doğu, batı, güney ve kuzey bölgeleri için bu asil kiliseye yerleşmek üzere Roma'dan ayrıldığımda, bu şehre adını veren sevgili dostum Constantin'in iyi ve cesur Heraklius'un, uzman ve bilge Theodosius'un ve bilge Justinianus'un zamanlarında hepsi bana itaat etti ve değer gösterdi. Onlardan sonra gelenlerin hataları ve Grand Maître de la Monnaie'in eşi³⁹ konusundaki bölünme yüzünden baskı altında buradan ayrıldım ve doğal olarak siz de benim iyi kızlarım ve sevgili arkadaşlarım. Şimdi bu kilisenin

³⁷ XII. yüzyılın ikinci yarısında, Doğu'da yaşayan büyük bir Hristiyan kralın varlığına dair söylentiler Avrupa'da hızla yayıldı. İmparator ve krallara gelen Prester John mühürlü mektuplar bu inanışı daha da arttırdı. Doğu'ya seyahat eden pek çok seyyah yüzyıllar boyunca ona dair bir ipucu aradı. Pek çok insan XIV. yüzyıldan itibaren onun Etiyopya'da yaşadığına inanmaya başladı. Ayrıntılı bilgi için bk. Andrew Kurt, “The Search for Prester John, a projected crusade and the eroding prestige of Ethiopian kings, c.1200-c.1540”, *Journal of Medieval History*, 2013: 1-24; Avrupalıların Prester John'u Etiyopya'da arayışları için Matteo Salvatore'nin çalışmalarına bakılabilir. Örnek bir çalışması için bk. Matteo Salvatore, “The Ethiopian Age of Exploration: Prester John's Discovery of Europe, 1306-1458”, *Journal of World History* 21/4, 2010: 593-627; Philippe de Mézières'in, Prester John'un Cengiz Han tarafından mağlup edilmesine dair anlatısı için bk. Philippe de Mézières, *Songe du Vieux Pèlerin*, 161-162.

³⁸ Metinde Sainte-Sophie.

³⁹ 1054 yılında Katolik ve Ortodoks Kiliselerinin ayrılması olayı.

tamamen kirlendiğini, dumana boğulduğunu ve eski bir salon veya az değerli malların ticaretini yaptığımız bir ahır haline geldiğini görebilirsiniz. Bu asil kilisenin ve imparatorluk sarayının genellikle Trabzon⁴⁰ imparatoru, Bulgaristan⁴¹ İmparatoru, Sırp⁴² ve Rus⁴³ kralları gibi imparatorlar ve krallar için bir sığınak ve onurla dolu bir buluşma yeri olarak hizmet ettiğini üzülerek hatırlıyorum. Ve şimdi uzun süren yokluğumuzun bir sonucu olarak, bu zavallı imparatora sadece Constantinopolis şehri, Savoy Kontu'nun⁴⁴ Türklere savaşarak fethettiği ve imparatora bıraktığı Gelibolu⁴⁵ şehri, bunun yanı sıra Philadelphia (Alaşehir) adında başka bir şehir ve birkaç kale kaldı. Geriye kalan yerler Türklerin kontrolü altındadır. Başına gelen büyük talihsizliklere ve Grand Maître de la Monnaie'in kullandığı büyük çekice rağmen bu imparatorun bizi nasıl kutladığını ve nezaketle karşıladığını görüyorsunuz. Ve kim tarafından? Orgueil adlı kâhyası, Pauvreté adlı hizmetçisi ve onu kadehinin altında tutan Obstination (inat) tarafından. Daha ne diyebilirim ki? Hanımların hizmetçileri, her geçen gün daha da kötüye giden bu iki imparatorlukta, bu iki imparatorlukta kaliteli bir besant oluşturabilecekleri bir yer bulamadılar. Durum şu ki Obstination adındaki hizmetçinin gücü her yeredir. Ayrıca ilk etapta Kraliçe Vérité, geçmişte ayrılığa neden olan ve bunu devam ettiren bir aile olan bu aileden de şikâyet etti. Esas olarak bu ayrılık hatası ve ardından yaşanan schisma nedeniyle kraliçe ve diğer tüm hanımlar bu aileyi terk etti. Riche Précieuse yargılayan bir ifadeyle, "Bu Grek ailenin yanı sıra destekçileri de kibirli kâhya ve daha önce bahsedilen iki hizmetçi Pauvreté'yi ve Obstination'u tercih ettiğinden, aynı zamanda besantları çizilmesi gereken Tau'nun işaretini taşımadığından ve sahte olduğundan (Ortodoks Kilisesi ve Haçı) hanımefendiler meselenin çözüleceğine güvenerek ayrılmak zorunda kaldılar" dedi. Kraliçe Vérité, güzel arkadaşları, Ardant Désir ve değerli kız kardeşleriyle yola koyuldu. Hepsi Trabzon İmparatorluğu'nu terk ettiler ve Akdeniz'i geçtiler. (...)"⁴⁶.

Granada'dan ayrılan grup Constantinopolis'e gelir. Onların gelişini duyan imparator Gurur adlı kâhyasını ve Sefalet adlı hizmetçisini karşılamaya gönderir. Philippe de Mézières bu örnek üzerinden imparatorluğu saran kötü hasletlere

⁴⁰ Metinde Trébizonde.

⁴¹ Metinde Bulgarie.

⁴² Metinde Serbie.

⁴³ Metinde Russie.

⁴⁴ Savoy Kontu VI. Amadeus.

⁴⁵ Metinde Gallipoli.

⁴⁶ Philippe de Mézières, *Songe du Vieux Pèlerin*, 172-175.

vurgu yaparak 1054 yılından beri burada iyi erdemlere sırt çevrildiğine dikkat çeker. Fakat imparatorlukta yaşanan hanedan değişikliğinden habersizdir. Grubun ilk durağı Ayasofya'dır. Hayranlık uyandıran, ihtişam dolu gibi sıfatlarla nitelenen kiliseyi ziyaret edip dua ederler. Philippe de Mézières Grekçe *ilahi hikmet*⁴⁷ anlamına gelen *Sainte-Sophie*'yi Fransızcaya çevirirken hata yapar ve kelimeyi *kurtarıcı* olarak çevirir. Daha sonra kraliçenin ağzından imparatorluğa şaşaalı günler yaşatan imparatorlardan bahsetmeye başlar ve Constantinus, Heraclius, Theodosius ve Justinianus gibi imparatorların şu an yeryüzünü terk etmiş olan bütün erdemlere sahip olduklarını anlatır. Fakat ardıllarının hataları ve 1054 yılında gerçekleşen Doğu ve Batı Kiliseleri arasındaki ayrılık yüzünden tüm erdemler imparatorluğu terk etmiştir. Philippe de Mézières'e göre bu durum bir zamanlar Ortodoks Trabzon ve Bulgar imparatorlarının, Sırp ve Rus krallarının buldukları ve ayin yaptıkları kutsal Ayasofya'nın kirletilmesine ve adeta bir pazar yerine dönmesine sebebiyet vermiştir. Ayrıca erdemlerden yüz çeviren Bizans imparatorunun [eserin yazıldığı yıllarda tahtta V. Ioannes Palaiologos bulunuyordu] elinde sadece Constantinopolis, Philadelphia⁴⁸, birkaç kale ve Savoy Kontu VI. Amadeus'un Osmanlılardan Bizans namına ele geçirdiği Gelibolu⁴⁹ kalmıştı. Geriye kalan topraklar Osmanlı Devleti'nin kontrolü altındaydı. Philippe de Mézières bunca şeye rağmen imparatorun erdemlerden yüz çevirmeye devam ettiğini söyleyerek imparatorluğun Batı ile ters düşen dini-siyasi politikalarını eleştirir.

Grup, durumları gün geçtikçe kötüye giden Bizans ve Trabzon imparatorluklarında besant oluşturabilecek bir yer, yani Katolik Kilisesi'nin idaresini tesis edecek bir ortam olmadığı sonucuna varır. Çünkü gurura kapılmış ve sefaletе düşmüş imparatorluğu avuçlarına almış olan inat huyu buna izin vermemektedir. Üstüne üstlük bütün iyi erdemler hatalarını telafi etmeye niyetleri olmayan imparatorluk ailesi [Palaiologoslar] tarafından terk edilmiştir. Philippe de Mézières bu sebeplerden dolayı Bizans İmparatorluğu'ndan ümidin kesilmesi gerektiğini vurgulayan ve Trabzon İmparatorluğu'ndan sadece ismen bahseden sözleriyle bölümü bitirir.

Bilindiği kadarıyla Philippe de Mézières Constantinopolis'i ziyaret etmemiştir. Onun şehre ve imparatorluğa dair en büyük bilgi kaynağı, üzerinde büyük bir etkisi bulunan Pierre Thomas'tır. Papalık temsilcisi [legatus] olarak

⁴⁷ Ayasofya kelimesi Semavi Eyice'nin çevirisine göre ilahi hikmet anlamındadır. Bk. Semavi Eyice, "Ayasofya", *DİA*, 4, İstanbul 1991: 206.

⁴⁸ Bugünkü Alaşehir.

⁴⁹ Papa V. Urbanus'un Haçlı seferi çağrısına olumlu yanıt veren Savoy Kontu VI. Amadeus Ağustos 1366'da 20 kadırgalık bir filoyla Gelibolu'yu Osmanlılardan almış ve imparatorluğa bırakmıştı. Bk. Jorga, *Philippe de Mézières*, 334-336; Halil İnalçık, *Osmanlılar ve Haçlılar*, (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2017), 52.

Constantinopolis'e giden Pierre Thomas, V. Ioannes Palaiologos'un başkanlığında düzenlenen bir toplantıyı yönetmişti. *Vita Sancti Petri Thomae*'da geçen kayda göre, imparator ve bazı Bizanslı asilzadeler Katolikliğe geçmeyi kabul etmişti⁵⁰. Yaşananları Pierre Thomas'ın ağzından dinleyen Philippe de Mézières şehir ile ilgili bildiklerini büyük ölçüde bu şekilde öğrenmiştir. Savoy Kontu VI. Amadeus'un 1366 yılında düzenlediği sefer, Ayasofya'nın mevcut durumu ve Bizans İmparatorluğu'nun elinde kalan topraklara dair malumatları ise bu tarihlerde Avrupa'da olduğundan kulağına gelen söylentilerden biliyor olmalıdır.

Sonuç

Philippe de Mézières'in *Le songe du vieil pèlerin* adlı eseri Ortaçağ yazarlarının kaleme aldıkları türden bir seyahatname olmamasına rağmen, yazarın kendi gözlemlerini ve başka kaynaklardan öğrendiği bilgileri içerdiği için büyük önem taşımaktadır. Edebî bir anlatının içine yerleştirilmiş bu bilgiler, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'nun XIV. yüzyıldaki siyasi ve sosyo-ekonomik durumunu dönemin diğer kaynaklarıyla karşılaştırmamıza olanak sağlamanın yanı sıra Fransa'da doğup büyümüş, Doğu'da uzun yıllar geçirmiş ve önemli vazifelerde görev almış eski bir şövalyenin Türklere dair gözlemlerini öğrenme fırsatı vermektedir.

Eserde birbirinden ilginç fakat bir o kadar değerli malumat bulunur. Örneğin Nübye'den bahsedilen bölümde, buraya hükmeden kralların Nil Nehri'nin akış yönünü değiştirerek Mısır hükümdarları üzerinde bir üstünlük kurdukları bilgisi oldukça ilginçtir. Kahire'de faaliyet gösteren darülacezeler bahsi, daha erken bir dönemde yazılmasına rağmen İbn Cübeyr'in kayıtlarıyla uyumaktadır. Memlukler hakkında söylediklerinin bir kısmı ise İbn Haldun'un verdiği bilgilerle benzerlik gösterir. Etiyopya'da yaşayan insanların ten rengine dair çıkarımları İbn Sina'nın ve İbn Haldun'un yorumlarıyla örtüşmektedir. Bunların yanında yazarın zaman zaman yanlış bilgiler verdiği de görülür. Kahire'nin etrafının surlarla çevrili olmadığı bilgisi İbn Haldun'un kaydına göre hatalıdır. Yazar Doğu'ya bir Haçlı seferi düzenlenmesini arzuladığı için bilerek böyle bir bilgi vermiş olabilir. Ayasofya'nın Grekçe çevirisinde de hata yapan Philippe de Mézières, Bizans İmparatorluğu'nda yaşanan hanedan değişikliklerinden de habersizdir. Geçmişte yaşayan Bizans imparatorlarını överken o çağda yaşayanları gurur, sefalet ve inat gibi huylara esir olmuş olarak nitelenmesi ise 1054 yılında yaşanan Büyük Schisma ile ilgilidir. Koyu bir Katolik

⁵⁰ Joachim Smet & O. Carm, *The Life of Saint Peter Thomas by Philippe de Mézières*, (Rome: Institutum Carmelitanum 1954), 74-75; Filippo Mazzerio & Godefrido Henschenio, *Vita S. Petri Thomasi*, (Antverpiae: Apud Iacobum 1659), 79; Pierre Thomas ve *Vita Sancti Petri Thomae* hakkında daha fazla bilgi için bk. Murat Çaylı, "Pierre Thomas (1305-1366) ve Vita Sancti Petri Thomae'da Türklere Dair Kayıtlar", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 2/1, 2019.

olduğunu bildiğimiz Philippe de M zi res, Roma Katolik Kilisesi'nin öğretilerini reddeden Ortodoks Kilisesi'nden bütün umudun kesilmesi gerektiğini bu Şekilde anlatır.

KAYNAKÇA

Ana Kaynaklar

İbn Haldun, *Mukaddime*, c. I, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları 2007).

İbn Haldun, *Mukaddime*, c. II, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları 2009).

İbni Cübeyr. *Endülüsten Kutsal Topraklara*, çev. İsmail Güler (İstanbul: Selenge Yayınları 2017).

Philippe de Mézières, *Songe du Vieux Pèlerin*, çev. Joël Blanchard (Paris: Pocket 2008).

Philippo Mazzerio & Godefrido Henschenio. *Vita S. Petri Thomasii* (Antverpiae: Apud Iacobum 1659).

J. Smet & O. Carm, *The Life of Saint Peter Thomas by Philippe de Mézières* (Rome: Institutum Carmelitanum 1954).

İkincil Kaynaklar

Ahmed Hassen, Ibsa. "Etiyopya'da Müslüman-Hıristiyan Savaşları (13.16. Yüzyıllar)", *Kırkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi (KİİFAD)* V/III, 2018: 71-92.

Ayaz, Fatih Yahya. *Memlükler (1250-1517)* (İstanbul: İsam Yayınları 2015).

Bourassa, Kristin Leigh Erika. *Counselling Charles VI of France: Christine de Pizan, Honorat Bovet, Philippe de Mézières, and Pierre Salmon*, Doktora Tezi (York: University of York 2014).

Caudron, Olivier. "Philippe de Mézières, Laique, 1327?-1405. – 1. Vie. 2. Œuvres", *Dictionnaire de Spiritualité Ascétique et Mystique Doctrine et Histoire*, T. 12/1, (Paris: Beauchesne, 1984:1309-1316).

Çaylı, Murat. "Pierre Thomas (1305-1366) ve Vita Sancti Petri Thomae'da Türklere Dair Kayıtlar", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 2/1, 2019: 36-55.

Elst, Stefan Vander. "Tu es pèlerin en la sainte cité: Chaucer's Knight and Philippe de Mézières", *Studies in Philology* V. 106/4, The University of North Carolina Press 2009: 379-401.

Eyice, Semavi, "Ayasofya", *DİA* 4, İstanbul 1991:206-210.

İnalçık, Halil. *Osmanlılar ve Haçlılar* (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2017).

Jorga, N. *Philippe de Mézières, 1327-1405 et La Croisade au XIVe Siècle*, (Paris: Librairie Émile Bouillon, 1896).

Kurt, Andrew, "The Search for Prester John, a projected crusade and the eroding prestige of Ethiopian kings, c.1200-c.1540", *Journal of Medieval History*, 2013:1-24.

Salvadore, Matteo. "The Ethiopian Age of Exploration: Prester John's Discovery of Europe, 1306-1458", *Journal of World History*21/4, 2010: 593-627.

Ülgen, Pınar & Murat Çaylı. “Eski Bir Şövalyenin Gözünden XIV. Yüzyılda Ege Adaları: Bizans İmparatorluğu, Haçlılar ve Türkler”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences* 14, 2020: 93-102.